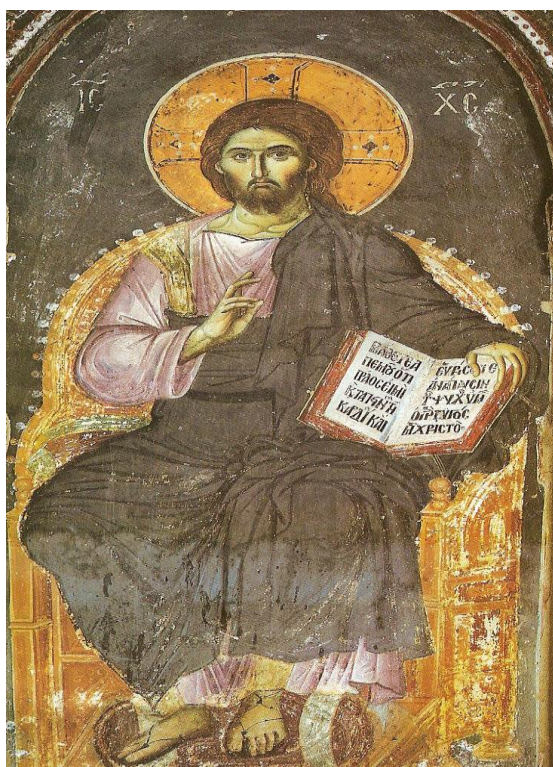

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ

Ο Εμμανουήλ Πανσέληνος είναι ο κύριος εκπρόσωπος της λεγόμενης Μακεδονικής Σχολής .Φέρεται ότι γεννήθηκε στην Θεσσαλονίκη τον 14^ο αι. Μια σειρά από έργα που αποδίδονται σε αυτόν, τον αναδεικνύουν σε καλλιτεχνική μορφή ισάξια με τους τεχνίτες των περίφημων ψηφιδωτών της προ της άλωσης βυζαντινής τέχνης. Η βιογραφία του μας είναι άγνωστη. Αυτό αποτέλεσε και την αιτία ώστε να αμφισβητηθεί η ύπαρξή του. Τα βιογραφικά του στοιχεία χάνονται μέσα στο χρόνο και στους λαβύρινθους των εικασιών και της παράδοσης. Αυτό αποτέλεσε και την αιτία ώστε να περιβληθεί το όνομα του ζωγράφου με την αύρα ενός μυστηριώδους μύθου. Το βέβαιο είναι, ότι διεσώθη μέχρι τις μέρες μας μια σειρά έργων, των οποίων ο δημιουργός είναι μια καλλιτεχνική μορφή μεγάλης δύναμης .Οι εξαισίες για την καλλιτεχνική τους αξία τοιχογραφίες, που διασώζονται στο εσωτερικό του Πρωτάτου στο Άγιο Όρος, παραμένουν αδιάψευστοι μάρτυρες της καλλιτεχνικής του δράσης. Όμως οι τοιχογραφίες του Πρωτάτου είναι έργα του Πανσέληνου, όχι μόνο επειδή σε αυτόν τις αποδίδουν οι παραδόσεις του Αγίου Όρους ως αυθεντικά του έργα .Αυτό αληθεύει κυρίως, γιατί η ομοιογένεια στο ύφος και η συνοχή που χαρακτηρίζουν τις συνθέσεις αυτές, δε θα μπορούσαν παρά να είναι

η έκφραση του ίδιου δημιουργικού πνεύματος μόνο ενός καλλιτέχνη και των βοηθών του (Σχολή Πανσέληνου).

Ο Πανσέληνος αναδεικνύεται ακαταγώνιστος και στη σύνθεση και στην αναπαράσταση μεμονωμένων μορφών. Παρ'όλη την πειθαρχία του έργου του στον ρυθμό της παράδοσης, μια βαθειά πνοή ομού πραγματισμού σφραγίζει τις τοιχογραφίες του... Κανένας βυζαντινός ζωγράφος δεν υπήρξε τόσο υποκειμενικός, τόσο δημιουργικός, όσο ο Πανσέληνος. Κανένος το έργο δεν φανερώνει τόσο συνειδητές επιδιώξεις που έχουν αναλογία προς τις σημερινές κατευθύνσεις της τέχνης. Στο ναό του

Πρωτάτου του Αγίου Όρους έχει κανείς την ευκαιρία να παρατηρήσει τις τοιχογραφίες που αποδίδονται στον Πανσέληνο. Είναι ένα αριστούργημα της Μακεδονικής σχολής, όπως και πολλά άλλα που ζωγράφησε ο Πανσέληνος στο ναό του Πρωτάτου ανάμεσα στα χρόνια 1290-1320. Ιδιαίτερα εντυπωσιακοί είναι οι στρατιωτικοί άγιοι στα κλίτη του ναού. «Ο Άγιος Προκόπιος», «Ο Άγιος Μερκούριος», «Οι Προφήτες» στα τόξα του τρούλου και ο «Χριστός Παντοκράτωρ». Οι τοιχογραφίες παρότι αρκετά φθαρμένες, είναι σε θέση να δώσουν μαρτυρία της πνευματικότητας, αλλά και της υψηλής τεχνικής κατάρτισης που έχει αυτή η ζωγραφική. Το διάχυτο φως στο πλάσιμο των χρωματικών τόνων, ροδαλών και πρασινωπών φωτοσκιάσεων, ο ρεαλισμός στην απόδοση μορφών και κινήσεων, δίχως εμμονή στις λεπτομέρειες, το πολύ καλό σχέδιο και η συνθετική ικανότητα, ο σωστός καταμερισμός του χώρου, η δίχως αντιθέσεις ζεστή χρήση των χρωμάτων και τέλος η πλούσια διακοσμητικότητα ασπίδων, πανοπλιών και χιτώνων, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ζωγραφικής του Μανουήλ Πανσέληνου.

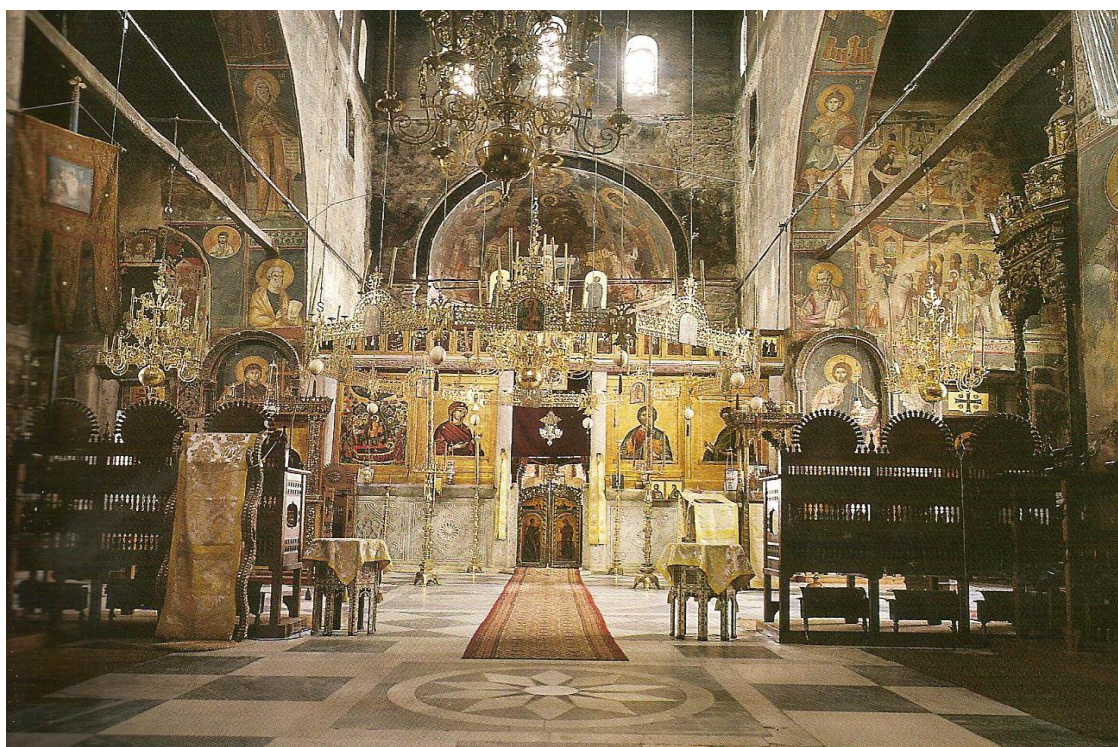
Ο Ιερομόναχος και αγιογράφος Διονύσιος εκ Φουρνά στο σύγγραμμά του αναφέρεται στον Πανσέληνο με άκρατο ενθουσιασμό χαρακτηρίζοντάς τον μάλιστα σαν τον μεγαλύτερο των ζωγράφων, αρχαίων και νεώτερων . Τον παρομοιάζει με την «πασιφαή Σελήνην» και προτρέπει συχνά τον αναγνώστη να μελετά τα έργα του μεγάλου ζωγράφου. Μάλιστα αναφέρει τον Πανσέληνο ως αντίπαλο του Θεοφάνη, ο οποίος είναι ο κύριος εκπρόσωπος της Κρητικής σχολής. Επειδή όμως στην Ερμηνεία του ο Διονύσιος αναφέρει τον Πανσέληνο ως

αντίπαλο του Θεοφάνου του Κρητός, ο οποίος ήκμασε τον 16ο αι., (1490-1550 περ.), εξαιτίας αυτού, πολλοί συμπεράναν εσφαλμένα, ότι και οι τοιχογραφίες του Πρωτάτου είναι έργα του 16ου αι. Η συγχρονικότητα όμως των δυο ζωγράφων είναι απίθανη. Η αναφορά του Διονυσίου είναι μάλλον εμφατική και θέλει να εκφράσει τον διαχρονικό ανταγωνισμό, σε επίπεδο καλλιτεχνικής αξίας, ανάμεσα σε δυο μεγάλους καλλιτέχνες που θαύμαζε και οι οποίοι έζησαν πριν από αυτόν. Σε αυτήν μάλιστα την αναφορά αφήνει να διαφανεί η υποκειμενική του προτίμηση προς την τέχνη του Πανσέληνου. Παρόλες τις εικασίες, μια προσεκτική παρατήρηση του ύφους των τοιχογραφιών και των χαρακτηριστικών της τέχνης τους, είναι δυνατό να τις ανάγουν σε έργα του 14ου αι.

Ο Φώτης Κόντογλου είχε πει για τον Πανσέληνο: <<Η τραγική τέχνη του Πανσέληνου έχει αναλογία με τις τεταραγμένες παραστάσεις του Μιχαήλ Αγγέλου. Δεινός εκτελεστής της εφ' υγρού ζωγραφικής συγκεντρώνει εις ύψιστον βαθμόν τα χαρίσματα του τοιχογράφου, δηλαδή την μνημειώδη ευρύτητα των σχημάτων, την αίσθησιν των επιφανειών, την περί την κατάτμησην του χώρου σοφία, τα αδρά περιγράμματα και την πλήρη υποταγή των λεπτομερειών εις τας μεγάλας γραμμάς του έργου. Το χρώμα του είναι τεφρώδες και εις άκρον λιτόν, μετ'ελαφρών υποπράσινων φωτοσκιάσεων, σε αντίθεση προς τους ζωγράφους της Κρητικής σχολής που αγαπούν τις βίαιους και μεταλλικούς σκιοφωτισμούς.>>

ΠΡΩΤΑΤΟ

Στις Καρυές βρίσκεται από τον 10ο αι. το κέντρο της αυτοδιοίκησης του Αγίου Όρους και η έδρα του Πρώτου. Αρχικά τον οικισμό απάρτιζαν μικρές παλιές μονές και οικήματα των αντιπροσώπων των απομακρυσμένων μονών. Οι συνάξεις των μοναχών γίνονταν κυρίως τη μέρα του Δεκαπενταύγουστου μέσα στο ναό του Πρωτάτου, την καρδιά του μοναχισμού του Όρους, όπου επιλύονταν διαφορές, κυρίως κτηματικές, μεταξύ μοναστηριών. Το Πρωτάτο, αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου, μια μεγάλη τρίκλιτη βασιλική με νάρθηκα του 10ου αι., επισκευάστηκε στα χρόνια του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου. Οι τοιχογραφίες του (γύρω στο 1300) αποδίδονται στο μεγάλο ζωγράφο Μανουήλ Πανσέληνο, ο οποίος δημιούργησε ένα έργο με παγκόσμια σήμερα απήχηση. Η ζωγραφική πληθωρική, χωρίς αφαιρέσεις, με μορφές ωραίες που πλησιάζουν την ανθρώπινη υπόσταση, υλοποιεί με τον καλύτερο τρόπο το όραμα της παλαιολόγειας τέχνης.

Οι τοιχογραφίες του Πρωτάτου είναι αποδεδειγμένα οι αρχαιότερες και καλλιτεχνικότερες του Αγίου Όρους και είναι βέβαιο, ότι ανάγονται στην Α΄ περίοδο της Βυζαντινής Τέχνης ,που διήρκεσε από τον 7ο αι. μέχρι την άλωση. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Σωτηρίου «Οι τοιχογραφίες αυτές ζωογονημένες από το ατομικό του καλλιτέχνη αίσθημα, έχουν μεγάλη δεξιότητα εις την εκτέλεση, συνδυάζουν έντονη φυσικότητα (την οποία δεν είχε μέχρι της εποχής εκείνης η Βυζαντινή τέχνη) μετά ευρείας διακοσμητικότητας, αποτελούν δε τα μνημεία αυτά άριστα δείγματα της σχολής εκείνης της βυζαντινής τέχνης του 14ου αι., η οποία εξωογονήθη από την πλέον ισχυρή πνοής της ελληνικής αναγέννησης».

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΥ

Η ζωγραφική του δεν υπολείπεται στο ελάχιστο της τέχνης των σύγχρονών του μεγάλων δασκάλων της δυτικό-ευρωπαϊκής ζωγραφικής, όπως του Τσιμαμπούε (περ.1240-1302) και του μαθητή του Τζιότο ντι Μποντόνε (περ. 1266-1337) που θεωρούνται θεμελιωτές της δυτικής ζωγραφικής. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, από το 1290-1300, που ο Τζιότο δούλευε στην Ασίζη και στην Φλωρεντία, ο Πανσέληνος ζωγράφιζε το εσωτερικό του Πρωτάτου. Το έργο του Τζιότο φανερώνει την εμπέδωση και την επιβεβαίωση της ρήξης με τις συμβάσεις της Βυζαντινής τέχνης, που κυριαρχούσε για πολλά χρόνια ακόμα και στην ιταλική χερσόνησο.

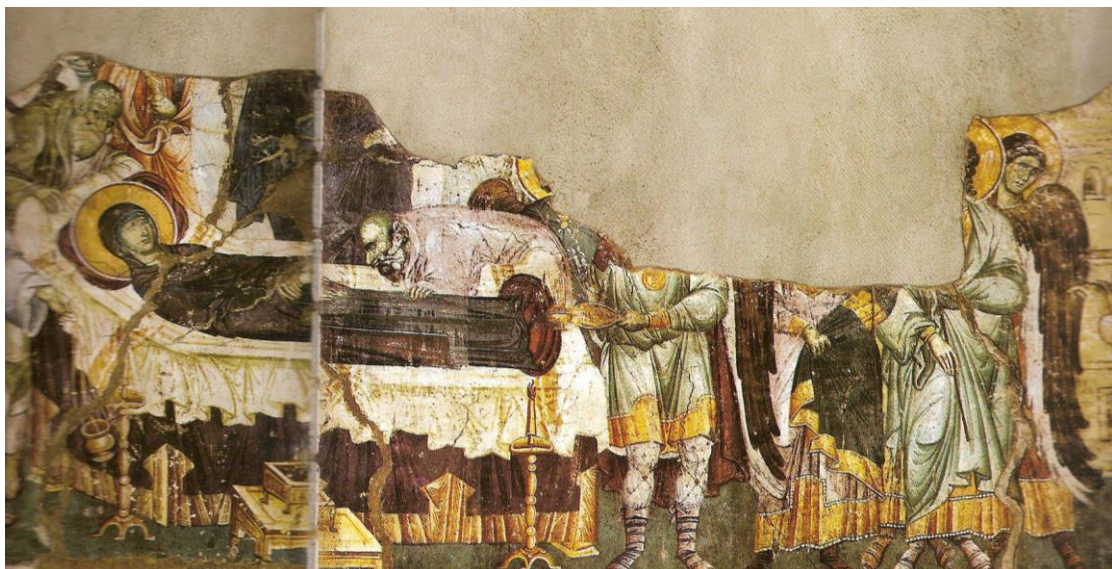

Το έργο του Πανσέληνου από την άλλη, ανανεωτικό και εκφραστικό εισήγαγε ένα νέο πνεύμα φυσικότητας που δεν απεμπόλησε στο ελάχιστο την πνευματικότητα της Βυζαντινής ζωγραφικής. Η ανανέωση ωθούμενη από τη δυναμική που άρχισε να αναπτύσσεται κατά την Παλαιολόγεια Αναγέννηση, είναι τελείως διαφορετική, ως προς τις επιδιώξεις και τα αποτελέσματά της, από την αντίστοιχη προσπάθεια χειραφέτησης της δυτικής ζωγραφικής και της ρήξης που επιχειρήθηκε στην προαναγεννησιακή περίοδο από τους προαναφερόμενους ιταλούς καλλιτέχνες. Στην περίπτωση αυτών, η ρήξη με τη Βυζαντινή τέχνη ήταν ένας αναπόφευκτος μονόδρομος στην προσπάθεια να θεμελιωθεί μια ανεξάρτητη ιταλική ζωγραφική.

Πιστεύω, πως έχει μάλιστα πολύ ενδιαφέρον, αν διακρίνει κανείς στην προσπάθεια αυτή, την αναγκαιότητα να εκφραστεί πλέον η Παπική Εκκλησία με διαφορετικό καλλιτεχνικό τρόπο από εκείνον της ανατολικής-Ορθόδοξης Εκκλησίας, μέσα από το πρίσμα της δογματικής διαφοροποίησης που προηγήθηκε του σχίσματος των δυο εκκλησιών και οριστικοποιήθηκε μετά από αυτό. Με την συλλογιστική αυτή γίνεται άμεσα φανερός ο μεγάλος ρόλος της τέχνης και η άμεση σχέση με τις θρησκευτικές και ευρύτερα κοινωνικοπολιτικές δομές και εξελίξεις της εποχής της. Όμως η ανανέωση στο έργο του Πανσέληνου δεν αμφισβητεί την βυζαντινή παράδοση και τους κανόνες της, ούτε την εκκοσμικεύει, αλλά αντίθετα την προάγει σε ένα επίπεδο μεγαλύτερης έκφρασης. Η τέχνη του προβάλλει την ατομικότητα της κάθε μορφής με τρόπο ρεαλιστικό και οι χαρακτήρες των προσώπων του είναι μοναδικοί και χωρίς εξιδανίκευση. Η ατομική οντότητα αποτελεί ξεχωριστό και ταυτόχρονα αναπόσπαστο μέρος ενός τέλει οργανικού συνόλου που δονείται από την ίδια δημιουργική ενέργεια. Η ελεύθερη, έξω από επαναλαμβανόμενους συμβατικούς τύπους, εξατομίκευση χαρακτήρων και μορφών, δημιουργεί μια ποικιλία που συνιστά έναν γενικότερο βαλκανικό τύπο μορφής, συνηθισμένο στην Μακεδονία της εποχής του Πανσέληνου. Αυτό το χαρακτηριστικό της τέχνης του Πανσέληνου βρίσκεται σε αντίθεση με τις επαναλαμβανόμενες, σχεδόν πανομοιότυπες μορφές μεταγενέστερων καλλιτεχνών ιδίως της Κρητικής Σχολής. Αυτή η ελευθερία στην έκφραση κατατάσσει τον Πανσέληνο περισσότερο στην χορεία των ζωγράφων θρησκευτικών παραστάσεων, παρά στον κύκλο των συμβατικών αγιογράφων. Από την άποψη αυτή ανιχνεύονται κοινά σημεία ανάμεσα στον Πανσέληνο και στους σύγχρονούς του ιταλούς, παρότι τους χωρίζει τεράστια απόσταση ως προς τις επιδιώξεις. Η ζωγραφική του Πανσέληνου επαναφέρει, ως

κυρίαρχο στοιχείο, τα ρεαλιστικά χαρακτηριστικά της αρχαιοελληνικής και ελληνιστικής τέχνης σε συνύπαρξη με τις επιδράσεις της ανατολής.

Στοιχεία τα οποία διαμόρφωσαν έντονα το ύφος της Βυζαντινής Τέχνης κατά την διάρκεια της πρώτης μ.Χ χιλιετίας. Στην τέχνη του Πανσέληνου η μέθεξη των δύο στοιχείων, του αρχαιοελληνικού και του ανατολίτικου (με την απλούστερη συναισθηματική έκφραση), που συντέλεσαν εξ αρχής στο ιδιότυπο ύφος της Βυζαντινής τέχνης,(όπως συνέβη και με την Βυζαντινή μουσική), αναδεικνύεται με μια νέα εκφραστική ισορροπία. Οι αρετές της ελληνικής ζωγραφικής αντανακλώνται στις μορφές και στις εκφράσεις, στις κινήσεις και στη γαιώδη χρωματολογία, καθώς επίσης και στην πλούσια διακοσμητικότητα, ενώ είναι αισθητή η συναισθηματική προσέγγιση- ειδικά στις μεμονωμένες μορφές- που θυμίζει τα πορträιτα Φαγιούμ.

ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Αριστουργηματική, μεγαλειώδης σύνθεση του Πανσέληνου. Παρά τις φθορές που υπέστη, διατηρεί όλη τη ζωντάνια, τον ρεαλισμό και τη συγκίνηση των Εισοδίων της Θεοτόκου. «Ναός και εις την άκρην πύλη με τρία σκαλούνια, και ο προφήτης Ζαχαρίας ιστάμενος εις την πύλην μετά αρχιερατικής στολής, απλώνει εμπροσθεν τας χείρας· και η Παναγία τριετίζουσα εμπροσθεν αυτού αναβαίνει τα σκαλούνια, έχουσα την μεν μίαν χείρα προς αυτόν απλωμένην και με το άλλο (χέρι) βαστά λαμπάδα· και όπισθεν της ο Ιωακείμ και η Άννα, βλέποντες αλλήλους και δεικνύντες αυτήν· και πλησίον αυτών πλήθος λαμπαδηφόρων παρθένων· άνωθεν δε του ναού κουβούκλι ωραίον, εις το οποίον μέσα η Παναγία καθημένη λαμβάνει τον άρτον, τον οποίον φέρνει ,προς αυτήν ο αρχάγγελος Γαβριήλ ευλογών αυτήν» (Διονύσιος εκ Φουρνά). Το πρόσωπο του Ιωακείμ έχει τελείως καταστραφεί. Σοβαρές φθορές έχει υποστεί και η παράσταση του Γαβριήλ με την Παναγία.

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΡΚΟΥΡΙΟΣ

Από τους ωραιότερους και αδρότερους στρατιωτικούς αγίους, που ο Πανσέληνος ιστόρησε στο Πρωτάτο. Προερχόταν από την Καππαδοκία και είχε καταταγεί στον στρατό των Μαρτησίων επί Δεκίου (249-251) και Ουάλεντος (251-259) φθάνοντας σε ηλικία 25 ετών στον βαθμό του στρατηγού, για τα ανδραγαθήματά του στο πεδίο της μάχης. Το μικρό γένι υπογραμμίζει τη νεαρή ηλικία του μάρτυρα, το σκυθικό

κάλυμμα της κεφαλής την καταγωγή του και τα πλούσια ενδύματα το υψηλό αξίωμα του.

ΠΡΟΦΗΤΕΣ ΔΑΝΙΗΛ ΚΑΙ ΙΕΡΕΜΙΑΣ ΗΛΙΑΣ

Η ΒΑΠΤΙΣΗ

Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ

